

Микола БУТКО, Ольга ПОПЕЛО

Інноваційні структури в Україні: сутнісні ознаки та вплив на активізацію регіонального підприємницького середовища. Обґрунтовано пріоритетні напрямки забезпечення активізації інноваційної діяльності підприємницьких структур у процесі реалізації програм регіонального розвитку.

Проаналізовано діяльність інноваційних структур України, наведено їх сутнісні ознаки та досліджено ступінь впливу на активізацію регіонального підприємницького середовища. Обґрунтовано пріоритетні напрямки забезпечення активізації інноваційної діяльності підприємницьких структур у процесі реалізації програм регіонального розвитку.

The activity of innovative structures of Ukraine has been analyzed, their essential features have been cited and the degree of influence on the activation of the regional business environment has been investigated. Grounded priority directions of providing of activation of innovative activity of enterprise structures in the process of realization of the programs of regional development.

Інноваційний шлях розвитку є характерною ознакою успішних економік багатьох високорозвинених країн світу. Постійно зростаючий зв'язок науки і виробництва, широке впровадження в усіх сферах діяльності наукомістких технологій, постійне оновлення або удосконалення продукції, впровадження сучасних форм і методів управління дає змогу нарощувати конкурентоспроможність і є невід'ємною складовою модернізації економіки країн-лідерів. Інтеграція України у світогосподарський простір вимагає пошуку шляхів активізації інноваційних процесів у бізнес-середовищі та реалізації інноваційного потенціалу регіональних господарських систем.

Проблемам інноваційного розвитку регіональної економіки присвятили чимало наукових праць такі вітчизняні вчені, як О. М. Алимов, О. І. Амоша, Б. В. Буркинський, З. С. Варналій, К. О. Ващенко, В. П. Вишневецький, В. Є. Воротін, В. М. Геєць, З. В. Герасимчук, П. В. Гудзь, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, А. Ф. Мельник, Г. Л. Монастирський, С. В. Мочерний, Т. В. Пепа, М. І. Туган-Барановський, Л. Г. Чернюк, М. Г. Чумаченко, А. А. Чухно, С. М. Шкарлет та ін. Проте більша частина наукових напрацювань стосується процесів трансформації затрат у випуск нової продукції реальним сектором економіки, тоді як роль інноваційного підприємництва залишається на рівні дискусій і не знаходить пошуку шляхів його активізації.

Метою статті є аналіз діяльності інноваційних структур, їх сутнісні ознаки та ступінь впливу на активізацію функціонування регіонального підприємницького середовища.

У розвинутих країнах впровадження нових технологій, розробка і випуск нового покоління техніки, стрімкі зміни на споживчому ринку істотно збільшилися в обсязі і перетворились на важливе джерело створення нових робочих місць та динамізацію економічного зростання.

Розвинені держави, щоб утримувати лідерські позиції на світовому ринку, докладають максимум зусиль, для чого застосовують доволі широкий спектр механізмів стимулювання підприємств до науково-інноваційної діяльності. На нашу думку, з метою підвищення інноваційної активності діяльності малого підприємництва в Україні необхідна підтримка держави у розвитку інфраструктури, найголовнішими функціями якої є: створення інституційних умов для ефективного ведення бізнесу; доступ до кредитів та інформаційних ресурсів; сприяння формуванню мережевих інноваційних структур; нарощування експортної спроможності малих підприємств; підтримка локалізаційних засад інвестиційного сприяння реалізації програми структурної модернізації економіки.

Фактично формування інфраструктури малого підприємництва розпочалося ще у 1996 р. зі схвалення Кабінетом Міністрів України Концепції державної політики розвитку малого підприємництва. Мережа об'єктів інфраструктури постійно розширюється й удосконалюється, збільшується надання

різноманітних послуг, що відповідають сучасним потребам і надається самим підприємницьким середовищем.

Досвід розвинених країн світу свідчить, що ефективними є такі інноваційні структури, які спеціалізуються на створенні сприятливих умов для ефективної діяльності малих інноваційних підприємств. Такими структурами на сьогодні є технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори.

Технопарк є науково-виробничим територіальним комплексом, до якого належать дослідні інститути, лабораторії, експериментальні заводи з передовою технологією, створювані на задалегідь підготовлених територіях навколо великих університетів з розвинутою інфраструктурою, до якої належать: лабораторні корпуси, виробничі приміщення багатоцільового призначення, інформаційно-обчислювальні центри колективного користування, системи транспортних та інших комунікацій, магазини, житлово-побутові приміщення, сервісні та виставкові комплекси. Основна мета технопарків – досягнення тісного територіального зближення між необхідною для наукових досліджень матеріальною базою, що належить промислового виробництва, та людським компонентом наукового потенціалу країни, що формує максимально сприятливі умови для розвитку інноваційного процесу. Фактори, що сприяють створенню науково-технічних парків наведено на рис. 1.

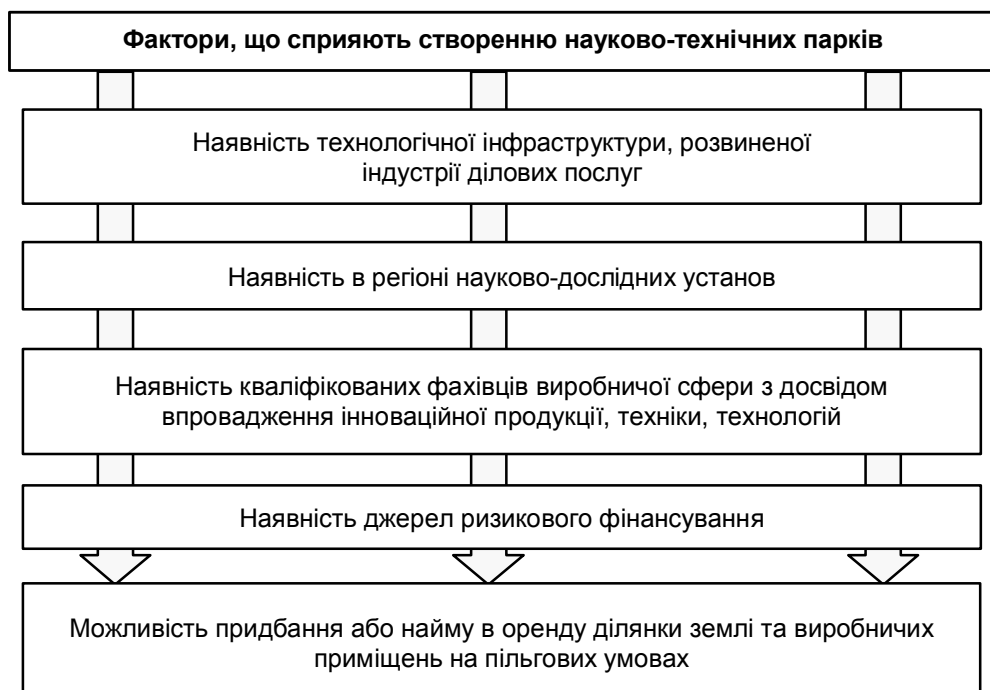

Рис. 1. Фактори, що сприяють створенню науково-технічних парків

До основних переваг технопарків можна зарахувати: інтеграцію інноваційного процесу в рамках однієї структури; швидкий доступ до нових розробок сфери матеріального виробництва; скорочення термінів дифузії нововведень; інтеграцію освітнього, наукового та виробничого потенціалів у напрямі науково-технічного прискорення прогресу; формування нових сфер та видів бізнесу; активізацію реалізації конкурентоспроможності секторальних та просторових господарських комплексів; можливість для студентів здобувати не лише теоретичні, а й практичні знання на промислових підприємствах науково-технічного парку.

Основою створення технопарків є такі принципи: координація діяльності та співробітництво таких головних ланок, як: наука, вища школа, приватно-державне партнерство у сфері економіки; модернізація сфери науково-технічної діяльності, особливо в частині фундаментальних та прикладних досліджень; активізація розвитку інноваційного підприємництва; інтеграція виробничого і банківського капіталу та спрямування його в інноваційну сферу; концентрація та використання ризикового капіталу.

Досвід високорозвинених країн свідчить, що в умовах науково-технічного парку потрібно 3–5 років на створення і просування на ринок нового продукту і ще близько 2–3 років, щоб повернути кошти, витрачені на його розробку. Територіальна близькість різнохарактерних за своїм профілем закладів (університети, приватні промислові підприємства, державні заклади), що належать до парку, позитивно впливає на діяльність кожного з них, сприяючи зближенню науки і виробництва, підвищуючи ефективність інвестицій. Фірми, які належать до технопарків, виділяють кошти на оснащення навчальних закладів, залучають до роботи у своїх лабораторіях студентів та випускників університетів.

Економічне поєднання науки і виробництва досягається за допомогою такого механізму: провідні вчені й інженери університету, будучи власниками промислових підприємств, продають акції своїх підприємств тим фірмам, у співробітництві з якими вони зацікавлені, розширюючи тим самим своє виробництво; промислові фірми продають акції тим ученим, у співробітництві з якими зацікавлені, запрошують їх на роботу як керівників лабораторій або консультантів; університет здає фірмам в оренду різні об'єкти, обладнання; промислові фірми фінансують нові університетські підрозділи, сплачують стипендії, виступають як роботодавці для випускників університету. Отже, виникає взаємна зацікавленість у кінцевому результаті – створенні та впровадженні наукомісткої продукції.

Перший технопарк країни було створено на початку 1990-х рр. у місті Броди Львівської області. Цей досвід не був успішним через відсутність стабільної бізнес-стратегії. Крім того, суперечки щодо права власності на землю та будівлі створили бізнес-середовище вкрай ризикованим, яке звело нанівець процес створення і розширення діяльності нових компаній. У 1999 р. відбулась нова спроба створення технопарків. У липні 1999 р. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» було передано на розгляд Парламенту [7]. Згідно з ним було створено три нових технопарки, які отримали дійсно справжні фінансові привілеї для інноваційних компаній – Технопарк Інституту електрозварювання імені Патона (Київ), Технопарк Інституту напівпровідників (Київ) та Технопарк в Інституті монокристалів (Харків). Ключові відмінності цих технопарків включали такі риси: 1) їх було створено на базі провідних установ Національної академії наук України з винятково технологічним напрямком роботи; 2) податкові та митні пільги отримували не інститути як такі, а спеціальні (окремо зареєстровані) інноваційні проекти.

Податкові пільги включали: можливість імпортувати всі матеріали та устаткування, необхідне для інноваційного проекту, без сплати митних зборів; можливість отримання податкових кредитів; знижені рівні оподаткування та можливість отримання дешевих кредитів (з державною гарантією); можливість компенсації високих банківських ставок з боку держави. Беручи до уваги високі кредитні ставки в банках України, останній захід був особливо важливим для технопарків. Технопарки могли також сплачувати деякі податки з істотним запізненням, так само вони могли проводити оплату і за експортно-імпортними операціями (цей термін було збільшено з 90 днів до 150 днів). Контроль за фінансовою активністю технопарків був суворим, оскільки вони мали переводити всі прибутки від інноваційних проектів на спеціальні рахунки і не «змішувати» їх з прибутками, отриманими від діяльності іншого типу задля запобігання отриманню несправедливих привілеїв і переваг. На початку 2005 р. майже всі привілеї, надані технопаркам, були скасовані. У результаті лише 8 з 16 технопарків відновили свою ділову активність. Інші технопарки не мали ні ресурсів, ні стимулів для продовження своєї діяльності після скасування спеціального сприятливого режиму регулювання їх діяльності. Деякі з них не встигли вийти зі стадії формування.

З 2005 р. обсяги випуску інноваційної продукції в рамках спецрежиму почали і продовжують загрозливо знижуватися. Основних причин дві: недотримання чинного законодавства щодо діяльності технологічних парків і постійна його зміна, незважаючи на наявність у Законі статті 13, що гарантує стабільність спеціального режиму діяльності технологічних парків; починаючи з 2005 р. різко скоротилася і дотепер практично зведена до нуля державна підтримка проектів технопарків (незважаючи на положення статті 3 Закону).

У березні 2006 р. спеціальний режим технопарків було відновлено (рис. 2), але його практичне виконання не було забезпечено. Передбачене бюджетом 2007 р. фінансування інноваційної діяльності Держінвестиції України використовували здебільшого на фінансування звичайних інвестиційних проектів, до технопарків дійшли тільки 3% виділених сум. Внаслідок скасування спеціального режиму

оподаткування, від 2006 р. спостерігається тенденція до зниження обсягу залучених інвестицій (у тому числі іноземних). Так, у 2006 р. залучено 730,5 млн. дол. США (з них іноземних – 252,3 млн. дол., або 34,5% залучених інвестицій), у 2007 р. – 559,6 млн. дол. (79,8 млн. дол., або 14,3%), у 2008 р. – 406,3 млн. дол. (31,8 млн. дол., або 8%), у 2009 р. – 119,2 млн. дол. США. Скоротилася також кількість створених та збережених робочих місць (61,4 тис. створених та 106,1 тис. збережених до 2005 р.; 24,6 тис. створено та 21,4 тис. збережено з 2006 р.). Саме відсутність суттєвої державної підтримки інноваційних проектів технопарків призвела до скорочення проектів з 55 в 2003 р. до 11 в 2011 р. та практичної зупинки на сьогодні роботи із започаткування нових проектів технопарків. Реалізація частини зареєстрованих проектів зупинена в зв'язку з відсутністю необхідних для цього джерел фінансування.

Рис. 2. Схема спеціального режиму інноваційної діяльності

За період роботи загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції проектів технологічних парків становив близько 15 млрд. грн., перераховано до бюджетів та цільових фондів більше 1 млрд. грн. Після закінчення спецрежиму для проектів технопарків до бюджету перераховано ще більше 1 млрд. грн.

Усі попередні зміни до Закону та інші законодавчі акти тільки скорочували види державної підтримки, хоча згідно зі статтею 13 Закону «держава гарантує стабільність установленого цим Законом спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків. Внесення змін до законодавства не має погіршувати умови діяльності технологічних парків».

Слід зазначити, що Податковим кодексом України, який набув чинності 1 січня 2011 р., пільговий режим для технологічних парків взагалі не передбачений [3]. З 1 січня 2011 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України. Цим документом внесено зміни, у тому числі до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», відповідно до яких для технологічних парків скасовано цільові субсидії у вигляді податку на прибуток підприємств та податкового векселя з ПДВ. Крім того, цільову субсидію у вигляді звільнення від сплати ввізного мита замінено на цільову субсидію

у вигляді зарахування сум ввізного мита на спеціальні рахунки технологічного парку, його учасників та спільних підприємств [4].

Для вітчизняних підприємств склалася парадоксальна ситуація, за якої, виходячи зі своєю інноваційною продукцією на світовий ринок, вони відразу потрапляють у нерівні конкурентні умови, адже вітчизняні інноваційні підприємства не мають такої широкої і вагомої підтримки, що була б адекватною тій, яку вже впродовж багатьох десятиліть отримували і продовжують отримувати їх іноземні конкуренти.

Для кардинальної зміни ситуації, на нашу думку, необхідно відновити нормативно-законодавчу базу створення й функціонування технопарків, що успішно діяла в 2000–2004 рр., і передбачити в змінах до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» такі заходи державної підтримки: звільнення від податку на додану вартість; звільнення від сплати ПДВ при імпорті ресурсів, необхідних для виробничої діяльності; розрахунки за експортно-імпортними операціями проводяться у строк до 240 календарних днів; прискорена амортизація основних фондів.

Крім того, для стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі технопарків, необхідно запровадити механізми податкової підтримки, що потребує внесення зміни до Податкового кодексу України.

Серед проектів, виконаних провідними технопарками України, слід вказати на такі [2]: 1) проекти Технопарку ІМК («Інститут монокристалів», м. Харків) – це сучасні медичні гамма-камери для вітчизняної системи охорони здоров'я, які не поступаються за своїми характеристиками провідним світовим аналогам, але значно дешевші. Завдяки цьому проекту в Україні кожен обласний центр має якісне суперсучасне діагностичне устаткування; високочутливі монокристалічні детектори в інтроскопах для митниці та інших видів контролю, у т. ч. для запобігання контрабанді радіоактивних матеріалів. Зараз цими детекторами комплектуються прилади, що випускаються багатьма провідними світовими фірмами-виробниками інтроскопів; діагностичні медичні тест-системи для різних видів захворювань, основою яких є вітчизняні розробки в галузі біоінженерії; суперсучасні плівкові матеріали, в яких плівка завтовшки в 1–3 мікрони складається з 3–6 різних шарів, що забезпечують їй необхідні експлуатаційні властивості – від герметичності і бактерицидності до можливості високоякісного кольорового друку. За своєю суттю ці плівки є полімерними наноматеріалами, над створенням яких працюють учені багатьох країн; 2) проекти Технопарку «Інституту фізики напівпровідників» присвячені розробці й організації випуску вітчизняних енергозберігаючих (у т. ч. світлодіодних) джерел світла. Технопарк спільно з технопарками ІЕЗ і ІМК підготував, а Кабінет Міністрів України затвердив Державну науково-технічну програму «Енергозберігаючі світлодіодні джерела світла і освітлювальні системи на їх основі»; 3) проекти Технопарку ІЕЗ («Інститут електрозварювання ім. Е. О. Патона», м. Київ – це: запроваджена вперше в світі високочастотне зварювання м'яких живих тканин людини. Нині в Україні на цій основі успішно прооперовано більше 40 тисяч хворих. Американські фахівці назвали цей проект проривом у хірургію ХХІ ст. Робота захищена патентами України, США, Німеччині, Австралії, отримала Державну премію України; найкращі в світі машини для контактного зварювання високоміцних рейок швидкісних залізниць, які займають провідне становище на світовому ринку. Робота захищена 48 патентами провідних країн світу, виграний тендер на постачання устаткування для реконструкції залізничної мережі Китаю; не має аналогів у світі дуплекс-процес випуску високоякісних зварювальних флюсів, що дав змогу на 50% замінити дефіцитну імпорتنу сировину шлаковими відходами металургії, 70% продукції йде на експорт; сучасні енергозберігаюче устаткування для дугового зварювання, більше 75% якого відправляють на експорт, успішно конкуруючи з устаткуванням провідних світових фірм.

За станом на 1 січня 2012 р. в Україні функціонують 12 технопарків. Серед них: «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ), «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона» (м. Київ), «Інститут монокристалів» (м. Харків), «Вуглемаш» (м. Донецьк), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Київська політехніка» (м. Київ), «Інтелектуальні інформаційні технології» (м. Київ), «Укрінфотех» (м. Київ), «Агротехнопарк» (м. Київ), «Текстиль» (м. Херсон), «Яворів» (Львівська область), «Машинобудівні технології» (м. Дніпропетровськ).

Об'єднані технопарки створюють технополіс, який набуває ознак науково-виробничого комплексу, що здійснює весь технологічний ланцюг – від фундаментальних досліджень до продажу нової продукції. За станом на 1 січня 2012 р. в Україні зареєстрований технополіс у Житомирській області. Термін «технополіс» складається з двох слів грецького походження: «техно» – майстерність, уміння, «поліс» – місто, держава. Структура технополісу подібна до технопарку, однак вона розташовується в межах конкретного населеного пункту, розвиток якого забезпечується через технополіс. Технополіс – це цілісний науково-виробничий комплекс, створений на базі окремого міста.

Ідея створення технополісів як компактних науково-промислових міст, де розробляються інноваційні технології і розвиваються наукомісткі галузі виробництва, зародилась ще на початку 1950-х рр. у США. Нині ареал поширення технополісів доволі масштабний – вони склалися в Західній Європі, Північній Америці та Північно-Східній Азії.

Отже, у країнах з розвинутою економікою відбувається масовий перехід до наукомістких технологій; усвідомлення обмеженості природних ресурсів зумовило пошук ресурсозберігаючих технологій при глибокій переробці сировини. Результатом цього є створення структур, здатних до синтезу науки та виробництва, розвитку індустрії інтелектуальних продуктів. Одним із найефективніших підходів до розв'язання названих завдань є організація мережі технополісів. Технополіси можуть виникати як на базі новоутворених міст, так і на базі старих, реконструйованих. Створення технополісів справляє формуючий вплив на розвиток тих регіонів, де вони розташовані (рис. 3).

Рис. 3. Вплив технополісів на розвиток регіону

Велике значення надається такій умові розташування технополісів, як компактність території. Вона є однією з умов комфортності проживання там спеціалістів і обслуговуючого персоналу. Наприклад, дуже компактні за територією технополіси Німеччини, Бельгії, Франції.

Технополіс на Заході розглядається як науковий центр регіонального характеру, який вирішує проблеми, пов'язані з впровадженням нових технологій і як осередок міжнародного наукового співробітництва, налагодженого сервісу з інтенсивним культурним життям. У США технополіси створені більш як у половині штатів.

Однією з головних вимог до формування технополісу є створення рівноваги між чисельністю зайнятого та працездатного населення, що базується на врахуванні виробничо-творчих інтересів усіх членів сім'ї і передбачає можливість працевлаштування населення не тільки на визначений час, а й на перспективу. Містобудівна практика показує, що найоптимальнішими та найстабільнішими в цьому відношенні є нові міста з населенням до 200–300 тис. осіб і кількістю працюючих до 75–100 тис. осіб.

Головними інвесторами щодо фінансового забезпечення технополісів найчастіше є уряд, місцеві органи влади, потужні підприємства, компанії, банки, науково-дослідні інститути. Звичайно, єдиної моделі фінансування технополісів не існує. У кожному конкретному випадку модель фінансування залежить від рівня економічного розвитку країни, соціально-економічної політики уряду. Зовнішні інвестиції часто не сприяють розвитку інфраструктури технополісів, ведуть до її односторонності, оскільки іноземні інвестори можуть вкладати кошти не в перспективні наукоємні галузі, а в ті, що дають віддачу сьогодні.

Великого значення для підтримки малого бізнесу та його інвестиційної діяльності у розвинутих країнах світу набули бізнес-інкубатори. Бізнес-інкубатори – це установи, які допомагають новим компаніям вижити під час початкового періоду, послабляючи такі типові виклики, як обмежений доступ до капіталу, обмежені ресурси виробництва, недостатня помітність на ринку, високі накладні витрати та обмеженість бізнес-мережі. Оскільки мета інкубаторів полягає в тому, щоб забезпечити нижчі, ніж на ринку ціни оренди та послуг, більшість з них є неприбутковими утвореннями, зосередженими на створенні робочих місць та розвитку певних секторів місцевої економіки. В Україні створення перших бізнес-інкубаторів стимулювалося міжнародною фінансовою допомогою. Так, наприкінці 1990-х рр. Агентство міжнародного розвитку США фінансувало виконання Програми розвитку бізнес-інкубаторів в Україні. Головною метою створення бізнес-інкубатора у м. Славутичі було забезпечення робочими місцями звільнених службовців Чорнобильської станції. Він розміщений на території спеціальної економічної зони «Славутич». Основна сфера діяльності – виготовлення приладів контролю рівня забруднення навколишнього середовища. Умовний бізнес-інкубатор Херсонської торгово-промислової палати – центр, що поєднує підприємства, державні органи і громадські організації, зацікавлені в підтримці розвитку малого бізнесу в регіоні. Він надає комплекс послуг, необхідний для успішного становлення і розвитку малого підприємства: навчання за програмами менеджменту, маркетингу, фінансової діяльності і бізнесу-планування; консультування з усіх питань діяльності підприємства; оренду приміщень; офісні послуги; сприяння у фінансуванні проектів. За станом на 1 січня 2012 р. в Україні працює 16 бізнес-інкубаторів – у АРК, Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Харківській, Херсонській областях та м. Київ.

Враховуючи те, що інноваційно-інвестиційній моделі розвитку вітчизняної економіки альтернативи немає, на державному і регіональному рівнях слід активно формувати сприятливі умови для функціонування малого підприємництва і стимулювання його до інноваційної діяльності. Створення нових інституціональних структур ведення бізнесу є перспективним напрямком підвищення інноваційної активності та реструктуризації економіки. Це полегшить перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку і забезпечить прискорення темпів освоєння випуску конкурентоспроможної продукції та створить сприятливі умови для нарощування експортного потенціалу, збільшення потоку як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій.

Література

1. Бутко М. П. Роль малого підприємництва у прискоренні процесів інноваційного розвитку в Україні / М. П. Бутко, О. В. Попело // *Економіст*. – 2011. – № 5. – С. 49–53.
2. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dknii.gov.ua>.
3. Податковий кодекс України від 02.12. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» : Закон України від 02.12.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
5. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.
7. Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 363.